

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

*Я. В. Пилипчук (Київ)***ПАДІННЯ УГОРСЬКОГО КОРОЛІВСТВА.
УГОРЩИНА ПРИ ЯГЕЛЛОНАХ (1490-1526)**

Центральна Європа завжди знаходилась на перетині цивілізацій та культур. Угорщина була форпостом католицького Заходу протягом всього Середньовіччя. Вона знала чимало славних звершень династій Арпадів, Анжу, Люксембургів, Хуньяді. Проте наприкінці XV – на початку XVI ст. країна прийшла у занепад. У цей час країною правили Ягеллони, які окрім Угорщини керували й Чехією. Угорське королівство у цей час була шляхетською республікою на зразок Речі Посполитою. Завданням цієї штудії є дослідження зовнішньої та внутрішньої політики Угорщини за правління Ягеллонів. Також важливо розглянути історію боротьби за Ягеллонський спадок в Угорщині.

Після смерті Матяша Корвіна Хуньяді на угорський престол окрім Яноша Корвіна претендували два Ягеллона (Владислав Ягеллон та Ян-Ольбрахт) та один Габсбург (Максиміліан Габсбург). У Максиміліана Габсбурга було своє бачення Угорщини в разі свого обрання на престол. Він виступав за сильну королівську владу. Це не влаштовувало угорське дворянство, яке 17 травня 1490 р. висловилося за кандидатуру Владислава Ягеллона. Він був сином польського короля та великого князя литовського Казимира IV Ягеллончика. Янош Корвін очолив партію національноорієнтованих дворян у південних комітатах. Він захопив королівську казну, проте проти нього виступили Іштван Баторі та Пал Кініжі. Їхні війська перемогли Яноша Корвіна у битві під Дьонком у комітаті Тольна. 15 липня 1490 р. угорські барони обрали королем Владислава Ягеллона. 31 липня 1490 р. він прийняв умови висунуті баронами, а 21 вересня 1490 р. був коронований у Секешфехерварі. Янош Корвін досягнув угоди з новим королем, передавши йому королівські замки, але зберіг у своїй власності 30 замків. Він отримав титул герцога Славонії та мав володіння у Силезії. Владислав Ягеллон увійшов у історію як Уласло II. Удова Матяша Корвіна Беатріче сприяла його воцарінню і Уласло II одружився на ній. Пізніше за порадою Тамаша Бакоча він розлучився з нею. У 1499 р. шлюб був розірваний папою римським Олександром VI та Беатріче була вимушена повернутись до Неаполя, де перебувала до самої своєї смерті у 1508 р. Після коронації Уласло II від Угорщини відпали Чехія, Моравія, Лаузіц та Австрія. Максиміліан Габсбург отримав Австрію у своє володіння у серпні 1490 р. Яків Секей передав Габсбургам і замки Штірії. У листопаді 1490 р. війська

Максиміліана Габсбурга дійшли до самої Буди. Проте він був змушений згорнути дії в Угорщині, внаслідок того що розгорнулася боротьба за владу у Західній Європі. У листопаді 1491 р. був укладений Пожонський мирний договір, за яким Уласло II був визнаний королем Угорщини, а Максиміліан Габсбург отримав Австрію та Штірію. Після цього Уласло II зміг зосередитись на боротьбі проти Яна-Ольбрахта. Той у 1490 р. зайняв Кошіце та напав на Пешт. Наприкінці 1491 р. він поновив напад. У січні 1492 р. війська Уласло II перемогли армію Яна-Ольбрахта у битві при Прешові. Яна-Ольбрахт був вимушений повернутися до Польщі. Під час свого обрання Уласло II пообіцяв що перебуватиме в Угорщині. За роки свого правління він тричі перебував у Чехії 1497, 1502, 1509-1511 рр., так як окрім угорського престолу займав ще й чеський трон. За свою лояльність до дворянства він отримав прізвисько "Владислав Добре", так як майже на кожне рішення баронів відповідав добре. Він був слабкохарактерним правителем. У 1495 р. він прийняв закон у праві кожного дворянина особисто брати участь та голосувати в парламенті. До 1498 р. панування у державі від баронів перейшло до дворян. Вони переважали у державній раді та при королівському суді. У 1498 р. був складений перелік з 41 магната, який міг утримувати приватне військо. У 1502 р. Іштван Вербоці був обраний протонотарієм. У 1505 р. дворяни на сеймі у Ракоші прийняли закон про успадкування престолу, який був спрямований проти намірів Уласло II знайти спільну мову з Габсбургами. Проте Уласло II у 1506 р. уклав договір з Максиміліаном Габсбургом, який закріпив спадкування угорського престолу за Габсбургами. У 1514 р. Іштван Вербоці опублікував кодекс угорського звичаєвого права, який відомий як "Трипартіум". Він був ідеологом шляхетської республіки в Угорщині. В Угорському королівстві значну роль грав Урбан Надьлуцей єпископ Егера. Він займав посади підскарбія та голови двору палатина. Після його смерті у 1491 р. його місце зайняв Тамаш Бакоч, який був архіканцлером та таємним канцлером. У 1498 р. Тамаш Бакоч передав посаду Егерського єпископа Іполіту д'Есте в обмін на посаду архієпископа Естергома. Його пороками були непотизм та жадібність. Він зберігав посаду архіканцлера до 1521 р., тобто до своєї смерті. Помічником Тамаша Бакоча був Дьордь Сатмарі. У 1499 р. останній став єпископом, а з 1503 р. таємним канцлером. Всі вищезгадані посадовці сприяли призначенню на впливові посади своїх родичів. Посаду палатина у 1492-1499 рр. займав Іштван Запольяї, у 1500-1503 рр. Петер Герєб, у 1504-1519 рр. Імре Переньї. Сеншалем королівства був Моїсей Бузлаї, а королівським суддею Амброзій

Шаркань. Корона перебувала під охороною баронів та прелатів у 1492 р. Проте баланс сил змінився незабаром. У 1495 р. дворянські присяжні засідателі отримали перевагу над баронами. У 1498 р. вісім з цих дворян увійшли до державної ради. У 1507 р. був прийнятий закон за яким жодне призначення не має відбуватись без згоди державної ради. У 1511 р. призначення надзвичайних податків було усунуто з обов'язків підскарбія. У 1495 р. кожен землевласник був підпорядкований дворянському сеймику комітату. Дворяни обмежили права церкви. Церква мала право на десятину, а дворянин міг забирати від 11 % врожаю. Був заборонений інститут церковних адвокатів. У 1492 р. будинки шляхти та духовенства були звільнені від податків. У 1498 р. був прийнятий закон за яким міста не могли стягувати мита з товарів дворян. У 1500 р. селянам було заборонено полювання. Також була посилена відповідальність за втечу орендарів від свого пана. У 1504 р. селянин не міг залишити свого пана без посередництва шляхетських магістратів. Дев'ятина була встановлена як обов'язковий податок у 1492, 1498, 1500 рр. Після 1490 р. кипчаків та ясів, до того несучих військову службу у легкій кінноті, прирівняли до статусу селян-орендарів. У 1494-1495 рр. прибуток Уласло II складав 318 тис. флоринів, що складало половину сумми, яку отримував Мат'яш Хуньяді. У 1493 р. наймане королівське військо, яке служило Мат'яшу Корвіну було розпущене Палом Кініжі. Королівські міста Трнава, Шопрон, Загреб, Бардейов, Сегед, Скаліца, Естергом, Обуда, Пряшів, Сабінов, Клуж були передані баронам. 13 прелатів єпископів були зобов'язані спорядити 7 тис. важкоозброєних вершників, 39 баронів мусили споряджувати контингенти відповідно до своїх статків. У 1513-1514 рр. воевода Трансильванії отримав 10 тис. флоринів, тоді як утримання 7,5 тис. воїнів та прикордонних замків вимагало сумми у 150 тис. флоринів на рік. У 1497 р. Тамаша Бакоча позбавили посади архіканцлера. З 1490 р. набіги турків на володіння Угорського королівства стали постійними. У 1490 р. турки підійшли до міста Яйце, але угорський бан Боснії відбив цей напад. У 1492 р. турки здобули Турну-Северин. Проте в битві поблизу цього міста їм завдав поразки Пал Кініжі. У лютому-березні 1493 р. турки вдерлись до Трансильванії. Влітку 1493 р. турки спробували взяти в облогу Белград, проте Пал Кініжі деблокував місто. У вересні 1493 р. Якуб паша Боснії здобув перемогу над угорцями під Удбіною у Хорватії, а бан Імре Дебреценї попав у полон. У 1495 р. Байазид II просив перемиря. У 1501 р. Уласло II підписав союзний договір з Венеційською республікою. У 1503 р. угорський король підписав мирний договір з Османами, за яким втратив замки у Боснії.

Семирічний мир був продовжений у 1510, а потім у 1511 рр. У 1492 р. Уласло II уклав союз з Яном-Ольбрахтом, і підтвердив його у 1494 та 1498 рр. У серпні 1500 р. до їхнього союзу приєднався король Франції Людовик XII. У 1502 р. Уласло II одружився на Анні де Фуа, кузині дружини французького короля. У 1506 р. Анна де Фуа померла під час пологів, народивши принця Лайоша – спадкоємця Уласло II. Того ж року Уласло II домовився про одруження онука Максиміліана з донькою Уласло II Анною. Договір дворянства з королем у 1507 р. обмежив королівську владу. Дворяни відмовлялись визнавати права на трон сина Уласло II принця Лайоша. Проте у 1508 р. Лайоша вінчали на царство. У 1508 р. Угорщина приєдналась до Камбрейської ліги проти Венеційської республіки. У 1512 р. Османи здобули Сребренік у Боснії, а у 1514 р. війська султана Селіма I обложили резиденцію бана Хорватії місто Кнін. Того ж року Угорщину сколихнуло масштабне селянське повстання. Причиною повстання було те, що новий папа римський після паломництва Тамаша Бакоча до Рима призначив його своїм легатом в Угорщині. Сам Тамаш Бакоч за папською буллою зібрав 40 тис. хрестоносне військо на чолі якого поставив секея Дьордя Дожу. Ці війська мали діяти проти Османів. Селяни втікали з маєтків дворян, щоб приєднатися до хрестового походу, чим дворяни були невдоволені. У травні 1514 р. у битві при Біхорі селяни перемогли дворянське ополчення. Дьордь Дожа приєднався до повсталих. В битві при Апатфалві біля Чанаду граф Темеша Іштвана Баторі та єпископ Чанада Міклоша Чакі розігнали авангард повсталих, проте у битві при Надлаці їхні війська були переможені самим Дьордем Дожею. До повстанців приєднувались міщани та дрібні дворяни. Окремі загони повсталих очолювали парафіальні священники. Повстанці взяли в облогу Бач, який був резиденцією архієпископа Калоча. Інший їхній загон здобув Арад і увійшов в Трансильванію. Основне військо Дьордя Дожі зайняло Ліптово та Шоймош і рушило до Тімішоари, де була резиденція Іштвана Баторі. Янош Борнемоса переміг військо повстанців поблизу Пешта і умиротворило регіон між Дунаєм та Тісою. У липні 1514 р. трансильванське дворянство перемогли загін священника Лоренца під Клузем. Трансильванський воєвода Янош Запольяї переміг Дьордя Дожу під мурами Тімішоари 15 липня 1514 р. Дьордь Дожа потрапив у полон і був жорстоко страчений. Його посадили на залізний розпченой огнем трон, внаслідок чого він помер від опіків. Дворянський сейм 1514 р. остаточно прикріпив угорських селян до землі, зробивши їх кріпаками. Селяни мали відшкодувати збитки заподіяні своїм панам. У 1516 р. Тамаш Бакоч був усунений з усіх посад і його місце зайняв Іштван Вербоці. Найбільш впливовим з

баронів став Янош Запольяї, який провів до Державної Ради залежних від себе дворян-засідателів. Посади Дьордя Сатмарі зайняв архієпископ Калоча Дьордь Франкопан. Ще на сеймі 1505 р. Янош Запольяї був одним із самих впливових баронів королівства. У 1512 р. він став шурином польського короля та великого князя литовського Сигізмунда I. Його дружиною була принцеса Ізабелла Ягеллонка. Придворні на чолі з Дьордем Сатмарі намагались обмежити владу Яноша Запольяї. Цьому сприяла поразка війська Яноша Запольяї від турків у битві при Жарнові у Сербії. У Відні у 1515 р. був підписаний договір за участю Уласло II, Сигізмунда I, Максиміліана Габсбурга. Останній обіцяв не допомагати Тевтонському Ордену проти Польщі та Литви. 22 липня 1515 р. Лайош як спадкоємець угорського престолу одружився з онукою Максиміліана Марією. Уласло II помер 13 березня 1516 р. залишивши угорській короні величезні борги розміром у 400 тис. флоринів. Опікунами принця Лайоша стали Максимілан Габсбург та Сигізмунд I. Виховання принця було доручено Георгу фон Бранденбургу та каштеляну Буді Яношу Борнемісу. Обидва вихователя були прихильниками Габсбургів¹.

Принц Лайош був проголошений угорським королем Лайошем II. Він повернув на посаду канцлера Дьордя Сатмарі. У 1517 р. Петер Берісло та Міклош (Нікола) Шубіч Зрінї (Зрінські) звільнили від турок фортецю Яйце. У 1518 р. відбулось три державних сейми у Буді, Тольні, Бачі. Вони обрали підскарбїями Міхая Собі та Яноша Пакші. Щоб контролювати Дьордя Сатмарі дворяни призначили канцлером єпископа Ваца Ласло Салкаї. У 1519 р. після смерті палатина Імре Перенї дворяни хотіли зробити палатином Яноша Запольяї, але барони домоглись призначення на посаду Іштвана Баторі. Проте у 1520-1521 рр. Янош Запольяї та Іштван Баторі знайшли спільну мову. У 1522 р. менш впливові барони утворили лігу проти них. У 1519 р. угорці висунули Лайоша II як претендента щоб стати кайзером Священної Римської імперії німецької нації. Тринадцятирічний юнак мав протистояти куди більш досвідченому Карлу V Габсбургу. Іштвана Вербоці відправили до Риму, щоб папа римський санкціонував обрання кайзером угорського короля. У березні 1519 р. було підписано перемир'я з Османами. 20 травня 1520 р. був убитий бан Хорватії Петер Берісло. Того ж року новим османським султаном став Сулейман I. У грудні 1520 р. турецький посол Бехрам у Буді запропонував угорцям продовжити перемир'я, проте проти цього заперечували придворні угорського короля. Турецького посла кинули до угорської в'язниці. До того момента турки здобули кілька фортець у Боснії. У травні 1521 р. Сулейман I виступив у похід проти Угорщини.

Лайош II залишив Буду на чолі 200 лицарів, проте барони та прелати не підтримали його. 29 серпня 1521 р. турки здобули Белград. Окрім нього впали фортеці Сабач та Зімонї. Угорці змогли зупинити турок тоді. Королівські війська бились з турками у Тольни, Іштван Баторі у Петерварадіна, Янош Запольяї в Трансильванії. У 1521 р. угорський уряд девальвував угорську дрібну монету. Вміст срібла у монеті скоротився на 58,4 %. Інфляція на деякий час вирівняла стан фінансів, проте за два-три роки спустошила скарбницю. Уряд був змушений припинити випуск мідних грошей у 1525 р. Після падіння Белграда форпостом проти Османів мав стати Петерварадін. Його оборону доручили Палу Томорі новому архієпископу Калоча. Його підтримав папа римський і папський нунцій дав грошей угорцям. В серпні 1523 р. Пал Томорі у битві при Сремській Митровиці завдав поразки війську боснійського паши Ферхада. У 1524 та 1525 рр. угорці звільнили від турків Яйце та Кліс. Проте турки у 1522 р. здобули Оршову, а у 1524 р. - Турну-Северін на півдні Угорського королівства. На заході королівства у 1522 р. під ударами турків впали Скрадін та Кнін, а у 1523 р. Островиця була здобута османським військом. Ситуація була критична. Підскарбій Пал Вардаї зібрав усього 88 тис. флоринів, що фактично значило, що державна скарбниця пуста. Священа Римська імперія німецької нації відмовила угорцям у допомозі. Німці традиційно ворогували з угорським дворянством. Окрім того, Карл V був зайнятий Італійськими війнами з французами. У 1522 р. війська Габсбургів увійшли в Хорватію і, таким чином, готували включення цієї країни у склад монархії Габсбургів, яке відбулось у 1527 р., коли хорватський сабор проголосив королем Хорватії Фердинанда Габсбурга. У 1522 р. турки напали на Славонію, Хорватію, Трансильванію. У жовтні 1523 р. ерцгерцог Австрії Фердинанд пообіцяв угорцям допомогу, але як виявилось згодом це були порожні обіцянки. У 1524 р. Сулейман пообіцяв угорцям перемир'я у обмін на визнання васалітету від Османської імперії, сплату хараджу та вільний прохід турецького війська землями Угорщини до Відня. Ці умови були неприйнятними. Папа Римський був єдиним європейським володарем, який реально надавав допомогу угорцям. Проте надавав він кошти взамін не переслідування протестантів-лютеран. Навіть польський король та великий князь литовський Сигізмунд I у 1525 р. підписав з турками перемир'я. Папський нунцій в Буді Барон Бургіо передав гроші Палу Томорі. Папа римський також набирав найманців, які мали допомогти угорцям. У 1524 р. барони сварились з королем Лайошем II через конфіскацію короною земель баронів Уйлакі. Сейм 1523 р. в Угорщині прийняв рішення що прихильники Мартина Лютера в

Угорщині мають бути страчені та позбавлені майна. Георг фон Бранденбург, королева Марія Габсбург, трансильванські саксонці ж були прихильні до протестантів. У 1524 р. дворяни наполягали на тому, що всі іноземці за виключенням чеських придворних короля мають бути вигнані з Угорщини. У 1525 р. Угорщина знаходилась на межі громадянської війни. Прелати та барони створили лігу щоб приборкати дворянство. У червні 1525 р. озброєні дворяни зібрались у Хатвані і поширювали брошуру з закликами до повстання. Хоча громадянська війна не почалась, але більшість придворних Лайоша II було звільнено з посад. Іштвана Вербоці було призначено палатином, канцлером став Пал Вардаї. Амбросій Шаркань втік, врятувавши своє життя. У листопаді 1525 р. була створена нова ліга на підтримку короля. У квітні 1526 р. за допомогою королеви Марії Габсбург політичну кризу було подолано. Іштвана Вербоці та Міхая Собі було засуджено за державну зраду та позбавлено майна. Були прийняті закони, які зміцнили королівську владу. Криза в Угорщині спонукала Османів до дій. У квітні 1526 р. Сулейман залишив Стамбул. 2 липня 1526 р. турки перетнули Саву, а 27 липня після двох тижнів облоги впав Петервардин. Ілок впав 8 серпня 1526 р. 23 серпня 1526 р. турки перейшли Драву у Осієка. Лайош II на чолі угорського війська вирушив з Буди 20 липня 1526 р. Його військо складалось з 25 тис. воїнів. 10 тис. піхотинців у ньому було з німців та чехів. Кіннота складалась з контингентів баронів та прелатів. При війську було 85 гармат. Командування поклали на Пала Томорі. Дьордь Запольяї був призначений спікомандувачем війська. До війська короля приєднався Ференц Баттьяні. Проте контингенти хорватів під командуванням Крсто Франкопана (5 тис.), а також трансильванці Яноша Запольяї (8 тис.), не встигли приєднатись до Лайоша II. Янош Запольяї залишив Турду лише 10 серпня 1526 р. Угорське військо дало бій туркам поблизу Мохача 29 серпня 1526 р. Османи виставили військо у 45 тис. регулярної армії та 10-20 тис. іррегулярів. Турки мали 160 гармат. Угорці мали шанси тільки якби атакували османів, коли ще не всі османські війська вишукувались на полі боя, прибуваючи по частинам. Битва була катастрофічною для угорців. Вони втратили 14 тис. воїнів. У битві загинули обидва архієпископа, королівський суддя Янош Драгфі, головний конюший Дьордь Баторі, Дьордь Запольяї, Амброзій Шаркань, Антоній Палоці, Габріель Переньї. Загалом загинуло 35 баронів та прелатів. Спочатку була розгромлена угорська кіннота, яка на чолі з Палом Томорі рушила в атаку на турецькі позиції і гинула під шквальним вогнем турецьких гармашів та яничарів. Після того як угорська кіннота була змушена втікати турки

перемогли угорську піхоту. Битва тривала дві години. Частина баронів та палатин втекли. Лайош II ж загинув під час втечі потонувши у струмку Челе. Угорщина після битви при Мохачі ще не втратила незалежності. Сулейман I просунувся до Буди і здобув угорську столицю. Після того як відбулась битва при Мохачі королева Марія Габсбург з своїм почтом втекла до Пожоні. Вона доручила палатину Іштван Баторі скликати сейм у Комаромі. Але більшість угорських баронів обрали новим королем Яноша Запольяї. Його підтримав і Іштван Вербоці. Він очолив проугорську партію аристократії, яка виступала проти успадкування престолу Угорщини Габсбургами. Хорвати ж обрали королем Хорватії Фердинанда Габсбурга. Зібравши сабор у Славонії, Янош Запольяї призначив Крсто Франкопана баном Хорватії. Прогабсбурзька та проугорська партії спробували домовитись між собою у Оломоуці. Янош Запольяї взамін на відмову Фердинанда Габсбурга від престолу пропонував віддати йому Лаузіц, Моравію, Чехію. Габсбурги ж пропонували Яношу Запольяї за відмову від угорської корони королівську корону Боснії (якою не володіли і це був формальний титул) та гроші. У 1527 р. почалась боротьба за спадок Ягеллонів. Казимир Бранденбург-Ансбазський та Ніклас фон Зальм зайняли Дьор, Тату, Комаром, Естергом, Вишеград. 20 серпня 1527 р. війська Габсбургів зайняли Буду. У вересні 1527 р. війська Яноша Запольяї були переможені Нікласом фон Зальмом у битві під Тарцяля. Потім війська проугорської партії були переможені ще й під Токаєм. Прогабсбурзький угорський барон Ференц Баттьяні переміг війська Крсто Франкопана. 7 жовтня 1527 р. угорські дворяни у Секешфехерварі оголосили королем Фердинанда Габсбурга. Янош Запольяї відступив за Тису і відправив у Стамбул за допомогою Ієроніма Ласького. У січні 1528 р. Сулейман I взяв Яноша Запольяї під свій захист. Проугорська партія баронів спробувала взяти під контроль Кошице, але була переможена у битві при Сині у березні 1528 р. військами Йохана Каціанера. Частина прихильників Яноша Запольяї перейшла на бік Габсбургів. Янош Запольяї втік до Тарнува в Польщі, а його родове гніздо у Тренчині зайняли війська Габсбургів. У жовтні 1528 р. посол Яноша Запольяї уклав у Фонтелло договір з Франциском I королем Франції. У листопаді 1528 р. Янош Запольяї повернувся до Угорщини. За допомогою загону белградського паші Янош Запольяї зайняв Трансильванію. Османи здійснючи наступ у Славонії та Хорватії зайняли Яйце, провінції Луку та Крбаву, дійшли до Клісса та Сеня розсікши Хорватію на дві частини. У вересні 1529 р. турки здобули Буду. Далі турки взяли в облогу Відень. Загони акинджі здійснювали набіги аж до Лінца. Проте турки були вимушені

відступити з Австрії. У 1529 р. Янош Запольяї зустрівся з Сулейманом у Мохачі. Яноша Запольяї залишили в Буді під захистом 3 тис. найманців на чолі з венеційським кондотьєром Лодовіко Грітті. На початку кампанії 1530 р. Габсбурги відвоювали Пожонь, у жовтні-грудні того ж року вони взяли в облогу Буду, але Лодовіко Грітті утримав місто. Турки ж в районі Нітри спалили десятки угорських сіл. У 1531 р. турки здійснили черговий похід до Угорщини і долиною Драви, зайнявши Есек, Бабочу, Каніжу, дійшли до Кьосогу (Гюнсу). Цю фортецю у серпні 1531 р. обороняв хорват барон Нікола Юрішіч. Далі османське військо вдерлось до Карінтії та Штірії, проте Габсбурги завдали туркам ряд поразок і змусили їх відійти. У 1533 р. Габсбурги уклали з Османами перемир'я за яким Янош Запольяї та Фердинанд Габсбург був визнані королями Угорщини на зайнятих австрійцями та турками територіях. У такій ситуації угорські дворяни Петер Перенї та Тамаш Надашді скликали сейми у 1531-1532 рр. У липні 1534 р. Лодовіко Грітті перейшов на бік Габсбургів і, вступивши в Трансильванію, вбив надьварадського єпископа Імре Цамбака. Проте трансильванські угорці разом з військами молдавського князя Петра Рареша перемогли його у битві при Медьєші. Самого Лодовіко Грітті стратили. У 1535 р. Янош Запольяї заволодів Кошице. У 1536 р. турки зайняли Східну Славонію, а у 1537 р., оволодівши Кліссом, Південною Хорватією. Габсбурги зуміли утримати Північну Хорватію, словацькі землі, угорські міста Естергом, Комаром, Вишеград. У 1538 р. між Яношем Запольяї та Фердинандом Габсбургом був укладений мир, по якому вони визнали одне одного королями. Угорський престол після смерті Яноша Запольяї престол мав відійти к Фердинанду Габсбургу. У липні 1540 р. у Яноша Запольяї народився син Янош Жігмонд. Плани були змінені. Янош Запольяї взяв з угорських баронів обіцянку, що вони не будуть виконувати Надьварадський договір. Король Янош Запольяї помер у Буді 22 липня 1540 р. Це призвело до нового конфлікту з Габсбургами. У квітні 1541 р. військо Габсбургів на чолі з Вільгельмом фон Роггендорфом разом з проавстрійськими угорськими частинами Петера Перенї взяло в облогу Буду. На боці турків виступили проугорські сили Валентина Тьорьока та вдови Яноша Запольяї королеви Ізабелли Ягеллонки. У битві під Будюю війська Габсбургів та їхніх угорських союзників були переможені. Петер Перенї втік до Егера. 29 серпня 1541 р. Сулейман I вступив у Буду. Він прийняв рішення ліквідувати Угорщину як державою. Землі між Дунаєм та Тисою були перетворені в пашалик Буда. Королеві Ізабеллі Ягеллонці османський правитель залишив Трансильванію та Затисся. Храм Діви Марії перетворили у мечеть, а намісником Буди став паша

Сулейман. Габсбурги запропонували туркам 100 тис. флоринів за передачу австрійцям Угорщини, проте султан відповів відмовою на цю пропозицію. Восени 1542 р. війська Габсбургів взяли в облогу Пешт, але не змогли його здобути. Під час кампанії 1543 р. турки здобули Вальпо, Печ, Шіклош, Естергом, Тату, Секешфехервар. Міклош (Нікола) Шубіч Зрінї (Зрінські) та Ференц Капольнаї здобули незначні перемоги над турками. Під час кампанії 1544 р. паша Буди здобув Вишеград, Ноград, Хатван, Дебрекез, Озору, Шімонторню. У Хорватії турок стримував Міклош Шубіч Зрінї. У Словаччині турки заснували замок Дженгерделен Паркан. У 1545 р. Габсбурги пішли на перемир'я, а у 1547 р. уклали Костянтинопольський мирний договір за яким було зафіксоване існуюче статус-кво. Східно-Угорське королівство управлялося Ізабеллою Ягеллонкою до 1559 р.²

Провівши дослідження, ми дійшли наступних висновків. Передумови катастрофи Угорського королівства було закладено під час правління Уласло II. Саме у цей час було прийнято кілька рокових рішень, серед яких було розформування регулярного війська та відання переваги дворянам в управлінні державою. Реальним господарем у королівстві був не король, як у часи Матяша Корвіна Хуньяді, а кілька впливових баронів, які призначали на ключові посади своїх ставлеників. При Уласло II Угорщина фактично перетворилась на шляхетську республіку. Угорські дворяни користуючись своєю владою суттєво обмежили прибутки короля. На південних кордонах Угорщина була в змозі протистояти туркам. Лайош II отримавши престол у 1516 р. отримав складний спадок. Іштван Баторі та Янош Запольяї були фактичними господарями королівства. Правління Лайоша II було часом глибокої фінансової кризи та паралічу державних органів. Тільки у 1526 р. політичну кризу було подолано. У період 1521-1524 рр. турки здобули кілька ключових фортець на півдні королівства. Поразка при Мохачі у 1526 р. не була кінцем Угорського королівства, але відтоді Угорщина не мала єдиного короля. Період 1526-1538 рр. був часом боротьби за спадок Ягеллонів, внаслідок якого Угорщина була розділена між Фердинандом Габсбургом та Яношом Запольяї. У 1541 р. Османи ліквідували Угорщину як державу, а вдова Яноша Запольяї Ізабелла Ягеллонка отримала під свою владу Східно-Угорське королівство, яке незабаром трансформувалось в Трансильванське князівство.

- ¹ Engel P. The realm of Saint Stephen. A history of Medieval Hungary, 895-1526. London-New York: I. B. Tauris, 2001. P. 345-365; Шумов С., Андреев А. История Словакии. М., Белый волк - Монолит МБ, 2000. С. 133-135; Исламов Т. М., Пушкаш А. И., Шушарин В. П. История Венгрии. Т. 1. М.: Наука, 1971. С. 221-228, 236, 246-254; Контлер Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы. М.: Весь мир, 2002. С. 161-169; Molnar M. A concise history of Hungary. Cambridge: Cambridge university press, 2001. P. 80-83.
- ² Engel P. The realm of Saint Stephen. A history of Medieval Hungary, 895-1526. London-New York: I. B. Tauris, 2001. P. 365-371; Фрейзон В. И. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики. СПб., Алетейя, 2001; Шумов С., Андреев А. История Словакии. М.: Белый волк - Монолит МБ, 2000. С. 135-136, 138-139; Исламов Т. М., Пушкаш А. И., Шушарин В. П. История Венгрии. Т. 1. М.: Наука, 1971. С. 228-229, 237-244; Molnar M. A concise history of Hungary. Cambridge: Cambridge university press, 2001. P. 83-93; Контлер Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы. М.: Весь мир, 2002. С. 169-185; Szabo J. Mohács: régi kérdések – új válaszok. A Magyar Királyság hadserege az 1526. évi mohácsi csatában. Budapest; Line Design, 2015. Old. 105-119.

О. Б. Федчук (Київ)

ОБРАЗ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА В БРИТАНСЬКІЙ СВІДОМОСТІ XVI-XVIII ст.

Активізація зовнішньополітичної діяльності Кримського ханства і його культурна винятковість сприяли тому, що навіть у далекої англо-шотландської унії (з 1707 р. Великої Британії) виник образ ідеологізації Кримського Юрту.

Особливістю відносин Бахчисараю та англо-шотландської унії було те, що до 1777 р. – Лондон не посилав дипломатів до ханату. До цього англійці контактували з кримцями за посередництва послів і агентів в Московській державі або Османській імперії та сприймали татар через їхню призму¹ (своєю чергою, Единбург взагалі не цікавився Кримом). Вони розглядали Кримське ханство в контексті чорноморської та середземноморської торгівлі і її впливу на економіку Британських островів. Відомо, що популярністю в Криму користувалось англійське сукно (використовували для наметів та одягу), яке в XVI ст. надсилала туди польсько-литовська унія². Існували конвергентні паралелі між кримською політикою балансу сил в Центрально-Східній Європі і аналогічною політикою Англії в

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOlb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IFE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
*IFE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О.В., Корчемна І.С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я.....	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П.М. Біцилли (до дня пам'яті).....	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П.А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина І. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.....	90
<i>Венгер А.Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II.....	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіосак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тощев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284
---	-----

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багратидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмільй підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Немченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Немченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516
Перелік скорочень	518